

**АУДИТ РОЗРАХУНКІВ
З ДІЛОВИМИ ПАРТНЕРАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ:
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ**

У статті розкрито сутність аудиту розрахунків з діловими партнерами. Досліджено основні теоретичні та практичні аспекти аудиторської перевірки розрахунків. Узагальнено та удосконалено методичний інструментарій аудиту розрахунків з діловими партнерами на підприємствах торгівлі з врахуванням вимог та потреб користувачів.

В статті раскрыта сущность аудита расчетов с деловыми партнерами. Исследованы основные теоретические и практические аспекты аудиторской проверки расчетов. Обобщено и усовершенствовано методический инструментальный аудит расчетов с деловыми партнерами на предприятиях торговли с учетом требований и потребностей пользователей.

In the article essence of audit of settlements with business partners. Investigational basic theoretical and practical aspects of auditing verification of settlements. Generalized and improved the methodical tool of audit of settlements with business partners on the enterprises of trade taking into account requirements and necessities of users.

Ключові слова: аудит розрахунків, методика аудиту, аудиторські процедури, контрольні процедури, аудиторські докази.

Розрахунки з діловими партнерами вагома і дуже важлива ділянка господарювання торговельних підприємств. Наявність повної, правдивої та неупередженої інформації про реальний стан розрахунків – завдання бухгалтерського обліку, проте не завжди його дані збігаються з реальністю. Акціонерів та керівників підприємства цікавить передусім справжній стан розрахункової дисципліни, адже це виступає підґрунтям для прийняття управлінських рішень. Вирішення саме цього питання лежить в основі аудиторської перевірки розрахунків з діловими партнерами. Подання достовірної та неупередженої інформації зацікавленим особам забезпечується через аудиторський висновок, про що свідчить віковий досвід зарубіжних країн, а також робота вітчизняних аудиторів.

Вагомий внесок у дослідження та розвиток аудиту розрахунків зробили Ф.Ф.Бутинець, С.Ф.Голов, А.М.Герасимович, Л.М.Кіндрацька, Н.І.Дорош, В.Ф.Усач, Т.А.Писаревська, В.С.Рудницький, Я.В.Савченко, Н.М.Ткаченко, О.А.Петрик, В.В.Сопко, М.Г.Чумаченко, А.В.Озеран, Л.В.Нападовська, М.Т.Білуха та інші.

Незважаючи на досить великий спектр проведених досліджень, на сьогодні лишається низка питань у сфері аудиту розрахунків з діловими партнерами, які потребують дослідження. Так, зокрема, досі не має єдиного трактування сутності аудиту розрахунків, не виокремлено конкретних етапів та процедур його проведення, не розкрито особливості його методики тощо.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні сутності аудиту розрахунків як економічної категорії, теоретичному обґрунтуванні відомих методичних

аспектів аудиту розрахунків з діловими партнерами та розроблення на їх основі практичних рекомендацій щодо удосконалення аудиторського процесу розрахунків. Відповідно до визначеної мети, основним завданням статті є узагальнення практики методичних прийомів та процедур, що використовуються аудитором під час перевірки розрахунків на підприємствах торгівлі з метою удосконалення методичного інструментарію аудиторського процесу.

Згідно з Законом України про аудиторську діяльність, аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів. [1, с.2; 2, с.1]

Аналіз спеціальної літератури [3; 5; 6; 7] показав, що на сучасному етапі дослідники зосереджуються виключно на з'ясуванні сутності аудиту як важливого і відповідального процесу. Проте поза увагою дослідників залишається трактування сутності поняття «аудиту розрахунків», що дає широкий простір для вирішення цього питання.

Погоджуючись з існуючими визначеннями аудиту та узагальнюючи сутність розрахунків як економічної категорії, автор пропонує власне трактування сутності аудиту розрахунків – це комплексний, систематичний процес збору, оцінки та узагальнення фактів здійснення розрахунків між діловими партнерами, суть якого полягає у встановленні відповідності достовірності здійснених розрахунків встановленим законодавчим і договірним критеріям та який проводиться з метою узагальнення інформації на вимогу зацікавлених користувачів.

Здійснення торговельної діяльності супроводжується численними учасниками розрахункових відносин, вибором форм та методів здійснення розрахунків між ними, що в свою чергу породжує випадки порушення розрахункових операцій і тому потребує постійного контролю за їх проведенням та відповідним відображенням в обліку.

Завдання аудиту розрахунків визначається його метою. Ціль аудиту розрахунків з діловими партнерами – оцінка правильності організації обліку розрахунків на підприємствах торгівлі, підтвердження законності виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості, її достовірності та реальності погашення.

Багато хто з тих, хто не є спеціалістами з аудиту, вважають, що всі підходи до проведення аудиту рівноцінні, оскільки вони мають відповідати встановленим аудиторським стандартам. Насправді професійні стандарти

аудиту тільки акцентують обов'язковість дотримання встановлених вимог, а оптимальне проведення аудиту і, тим більше, максимально можливий рівень достовірності, на нашу думку, визначається тільки виправданою методологією, що відповідає вимогам якості і втілює виключно професійні критерії, а саме:

- ✓ індивідуальний аудиторський підхід;
- ✓ визначення ключових моментів аудиторського процесу;
- ✓ визначення дієвих аудиторських процедур;
- ✓ використання системного підходу «згори-донизу»;
- ✓ ефективні технології;
- ✓ професіоналізм та достатній досвід аудиторів.

Враховуючи масштабність діяльності торговельних підприємств, складність операцій із покупцями та постачальниками, основним моментом аудиту розрахунків з діловими партнерами є зосередження на ризиках, які можуть мати вплив на відображення сум і розкриття інформації, що міститься у фінансовій звітності.

З метою визначення ризиків необхідно ще на стадії планування аудиту виявити та проаналізувати всі існуючі бізнес-процеси торговельного підприємства. Для більш ефективного і структурованого підходу аналіз слід здійснювати за такими напрямками:

- ✓ товарні запаси та розрахунки з постачальниками;
- ✓ реалізація товарів та дебіторська заборгованість;
- ✓ складання фінансової звітності.

Аналіз за вказаними вище напрямками допоможе ідентифікувати основні бізнес-процеси, що формують основу розрахункових операцій підприємств торгівлі. А ось безпосередній аналіз основних бізнес-процесів дозволить ідентифікувати контрольні процедури, які впроваджені на підприємстві для запобігання або виявлення ризиків чи помилок при складанні фінансової звітності.

Використання контрольних процедур дозволить зменшити кількість документів, що підлягають тестуванню в процесі аудиторської перевірки. Однак слід зауважити, що доволі часто для тестування контрольних процедур виникає необхідність залучення декількох відділів підприємства, окрім бухгалтерії, тому цю особливість варто обов'язково узгодити до початку проведення аудиту.

Крім того, виявлення та тестування контрольних процедур, що існують на підприємстві, може реалізовуватись в процесі здійснення аудиторської перевірки в декілька аспектів, а саме:

1) аудитори можуть виявити місця для покращення в бізнес-процесах, часто ці покращення стосуються діяльності торговельних підприємств загалом, а не тільки щодо узагальнення даних у фінансовій звітності;

2) аудитори можуть ототожнювати структуру контрольних процедур і виявити відсутні елементи цієї структури, що надасть можливість більш ефективно реалізувати подальші аудиторські процедури, спрямовані на перевірку фінансової звітності, що пришвидшить проведення аудиту загалом і заощадить ресурси підприємства.

МСА 500 «Аудиторські докази» зазначає, що «аудитор повинен одержати достатні та відповідні аудиторські докази, щоб мати змогу сформулювати обґрунтовані висновки, на яких ґрунтуватиметься думка аудитора». [4, с.870]

Варіація застосування контрольних процедур у процесі збору аудиторських доказів різноманітна та залежить від обраної програми аудиторської перевірки та ділянки, що потребує особливої уваги аудиторів на вимогу замовників.

Сутність контрольних процедур у процесі аудиторської перевірки розрахунків з діловими партнерами зводиться до контролю за своєчасністю та повнотою здійснення розрахунків з покупцями та замовниками відповідно до умов договору.

Практика торговельних підприємств показує, що розрахунки з покупцями – некерована ділянка платіжної дисципліни підприємств торгівлі, що в кінцевому підсумку призводить до виникнення сумнівної, а згодом і безнадійної дебіторської заборгованості.

З метою покращення розрахункової дисципліни за участі покупців та замовників контрольні процедури аудиту зводяться до дотримання заздалегідь визначених посадових обов'язків та відповідальності, які полягають в наступному:

- ✓ розроблення схем поетапного здійснення розрахунків;
- ✓ розроблення індивідуальних схем розрахунків для постійних покупців (окремо для оптових та роздрібних);
- ✓ контроль за рахунками, що попали в категорію високого ризику несплати;
- ✓ визначення термінів здійснення розрахунків, а у разі їх недотримання – застосування штрафних санкцій.

Задля уникнення ситуації невиконання договірних умов зі сторони покупців необхідно особливу увагу приділяти системі їх оцінки ще на етапі вибору потенційного покупця. Доцільно проаналізувати всі сторони можливого співробітництва та оцінити ризик несплати покупцем за ту чи іншу партію товару. Оцінку фінансового стану покупців слід здійснювати з використанням наступних показників: ліквідності, фінансової стійкості, платоспроможності, адекватності власних коштів.

Дослідження саме цих показників фінансового стану підприємства забезпечить виявлення ризикових елементів бізнес-процесів торговельного підприємства, серед яких низька платоспроможність або її повна відсутність;

висока чи середня ліквідність активів підприємства; вплив валютних курсів та ринкової кон'юнктури відповідного сектору господарювання тощо.

Контрольні процедури аудиту розрахунків з діловими партнерами слід також зосередити на їхній приналежності до тієї чи іншої групи покупців та замовників: постійні, періодичні, разові. Враховуючи це, аудитор матиме змогу оцінювати пріоритетність здійснених обсягів поставок, їх періодичності, ексклюзивності; особливості «кредитних ліній», що базуються на усталених відносинах між діловими партнерами, їхніми потребами в товарі, схемою розрахунків та наданням знижок.

Крім цього, особливістю контрольних процедур на цьому етапі є перевірка правильності застосування штрафів до покупців та замовників за прострочення здійснених платежів. При цьому варіація днів прострочення та відповідного розміру штрафу також залежить від приналежності до вищезазначених груп.

Наявна система штрафів, на нашу думку, сприятиме дотриманню покупцями строків та повноти здійснення розрахунків відповідно до умов договору. Стягнення боргів шляхом встановлення системи штрафів носить передусім профілактичний характер та сприяє посиленню фінансової відповідальності покупців. При цьому рекомендується використання координаційного контролю взаємовідносин з покупцями з метою уникнення стягнення заборгованості примусово та у судовому порядку.

Різноманітність аудиторських процедур, які в ході аудиторської перевірки використовує аудитор, регламентується МСА 500, згідно з якими аудиторські докази – це «вся інформація, яку використовує аудитор для формулювання висновків, на яких ґрунтується аудиторська думка; вони охоплюють інформацію, яка міститься в облікових записах, що є основою фінансових звітів та іншої інформації». [4, с.869]

Систематизований перелік аудиторських процедур можна навести за допомогою рис. 1.

Рис. 1. Аудиторські процедури за МСА 500

Особливу увагу в процесі аудиту розрахункових операцій слід виділити аналітичним процедурам, адже саме за їх допомогою аудитор має змогу виявити, проаналізувати та оцінити фінансово-економічні показники діяльності досліджуваних підприємств.

Основною метою аналітичних процедур є виявлення наявності чи відсутності незвичайних чи неправильно відображених фактів і результатів господарського життя суб'єкта господарювання, оскільки саме вони визначають ділянки потенційного ризику і потребують особливої уваги аудитора.

Основу аналітичних процедур складають наступні процедури: порівняння фактичних показників бухгалтерської звітності з плановими, що заздалегідь визначені суб'єктом господарювання; порівняння фактичних показників бухгалтерської звітності з прогнозними, які, як правило, розраховуються аудитором самостійно; порівняння фактичних показників бухгалтерського обліку і пов'язаних з ними коефіцієнтів звітного періоду з нормативними значеннями; порівняння показників бухгалтерського обліку з середньогалузевими показниками; порівняння показників бухгалтерського обліку з не бухгалтерськими даними (даними, що не відносяться до бухгалтерської звітності); аналіз динаміки та змін показників бухгалтерської звітності; інші види аналітичних процедур, які враховують особливості організаційної та галузевої структури суб'єкта господарювання.

Методика аудиту розрахунків з діловими партнерами передбачає використання дієвого системного підходу «згори-донизу». Використання цього підходу в процесі аудиторської перевірки, насамперед, концентрує увагу на таких моментах, як керівництво суб'єкта господарювання, котре контролює господарську діяльність і всі існуючі ділянки ризику. Визначивши ці ризики в ході первинного планування, аудитор отримує можливість для розроблення детального плану дій з щодо їх усунення або зменшення.

Підхід «згори-донизу» надає більше можливостей побачити замовника зсередини і зрозуміти, наскільки ефективна, якісна і продуктивна структура управлінського контролю існує на підприємстві. Цей підхід акцентує увагу на тому, наскільки чітко розподілені управлінські функції в різних напрямках діяльності, і дає можливість визначити, чи існує система показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання або будь-які інші критерії оцінки, що забезпечують контроль за виконанням цих функцій.

Цей підхід враховує економічний цикл та індивідуальні потреби кожного суб'єкта господарювання, а тому є доцільним з точки зору його застосування в аудиторському процесі. Методика аудиту розрахунків з діловими партнерами реалізується за допомогою низки аудиторських процедур, котрі заздалегідь визначені програмою аудиторської перевірки, і базується на певних критеріях.

Серед них доречно виокремити наступні: повнота, фактична наявність, незалежність, оцінка, обережність, правильність відображення, поспішність, відповідність та законність.

Таким чином, методичні засади аудиту розрахунків з діловими партнерами, базуючись на МСА, внутрішньофірмових стандартах та враховуючи галузеві особливості торговельних підприємств, визначаються аудитором відповідно до аудиторської програми. При цьому головними критеріями методики аудиту розрахунків з діловими партнерами є: індивідуальний аудиторський підхід, визначення ключових моментів аудиторського процесу, визначення дієвих аудиторських процедур, використання системного підходу «згори-донизу», ефективні технології, професіоналізм та достатній досвід аудиторів.

Сукупність аудиторських процедур, що необхідна для підтвердження достовірності бухгалтерської інформації, визначається аудитором самостійно, як і кількість та різноманітність робочої документації аудитора.

Отже, узагальнення теоретичних і практичних аспектів аудиту розрахунків з діловими партнерами дозволяє зробити висновок, що реалізація запропонованих у статті рекомендацій дозволить підвищити ефективність аудиторського процесу та отримання відповідного аудиторського висновку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про аудиторську діяльність», із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №23, ст.243.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №29, ст. 377.
3. Гончарук Я.А. Аудит. Навчальний посібник. / Гончарук Я.А., Рудницький В.С. – Львів: Світ, 2001. – 296 с.
4. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 / Переклад з англ. за ред. С.Ф. Голова / К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – Ч.1. – 1304 с.
5. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту / Рудницький В.С. – Тернопіль: «Економічна думка», 1998. – 196 с.
6. Савченко В.Я. Аудит: Навч. посібник / Савченко В.Я. – 2-ге вид. – М. : КНЕУ, 2006. – 328 с.
7. Шишкин А.К. Учет, анализ, аудит на предприятии: Учебн. пособие для вузов. / Шишкин А.К., Микрюков В.А., Дышкант И.Д. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 496 с.